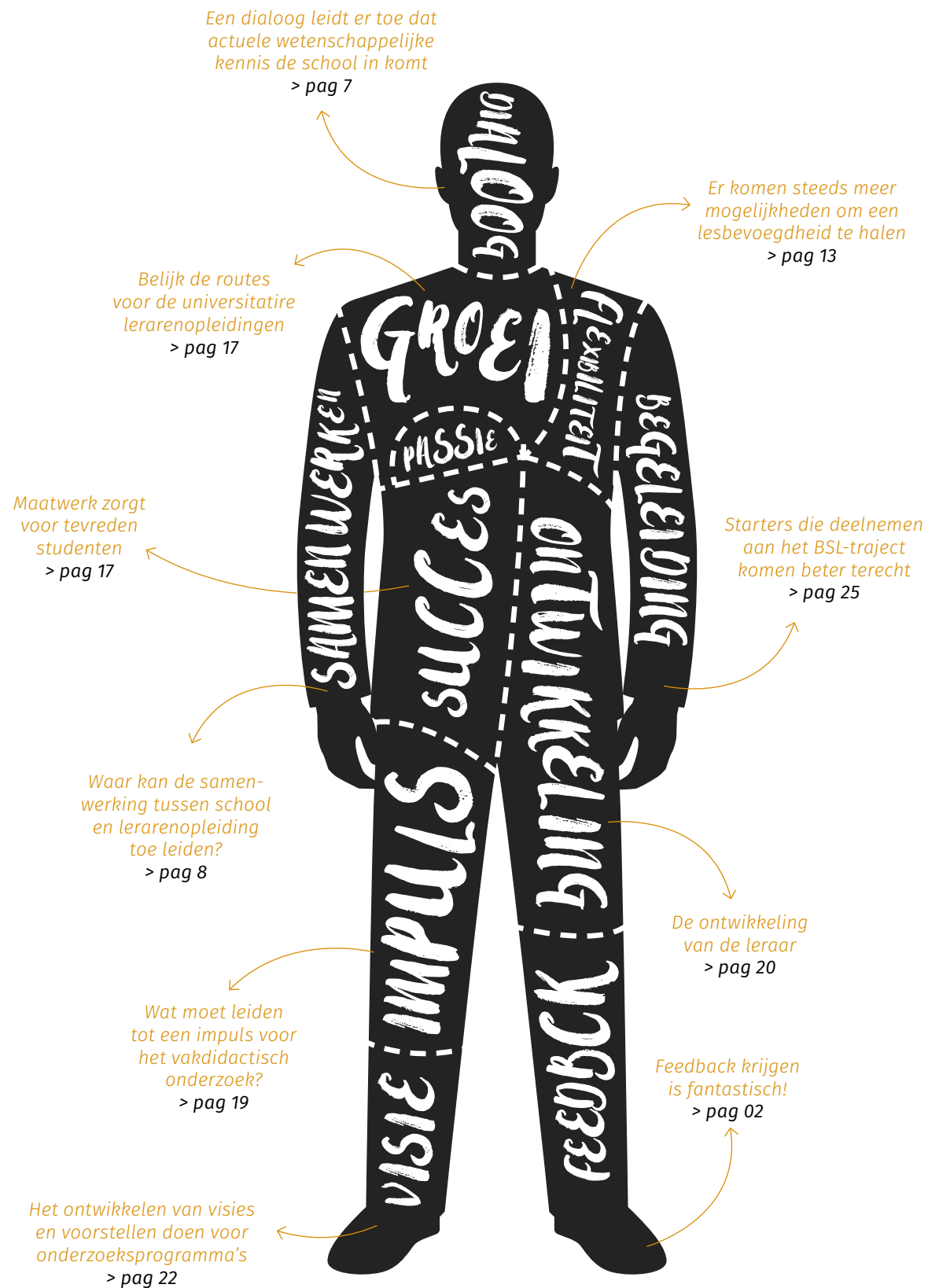

The background features a dark, textured area with various Dutch words written in a bold, yellow, brush-stroke font. The words are arranged in a somewhat chaotic but rhythmic pattern. Some of the visible words include 'ROE', 'ASSIE', 'SUCCES', 'MIND', and 'BEGELEIDING'. The overall aesthetic is modern and artistic, suggesting themes of education and personal growth.

De Staat van de
Universitaire
Lerarenopleiding
2017

INHOUD

4 VOORWOORD

6 01 SAMEN OPLEIDEN MET SCHOLEN

Interview Rob Fens en Errol Ertuğruloğlu

12 02 FLEXIBILITEIT EN MAATWERK

Interview Jan van der Meij en Jan Volbers

18 03 VAKDIDACTIEK

Interview Carla van Boxtel en Rick de Graaff

24 04 BEGELEIDING STARTENDE DOCENTEN EN DOORLOPENDE PROFESSIONALISERING

Interview Fenna Wolthuis en Klaas van Veen

VOORWOORD

Met veel enthousiasme presenteren de universiteiten “De Staat van de Universitaire Lerarenopleiding”. De universiteiten nemen hun verantwoordelijkheid voor het opleiden van leraren serieuzer dan ooit. Goed onderwijs is niet alleen een voorwaarde voor de ontwikkeling van het individu en zijn of haar talent, maar ook de belangrijkste conditie voor de groei van onze collectieve welvaart en welzijn.

Leraren zijn de bepalende factor voor de kwaliteit van het onderwijs. Van leraren wordt steeds meer gevraagd: zij moeten uiteraard hun vak inhoudelijk beheersen, maar moeten daarnaast kunnen omgaan met de grote diversiteit van de leerlingen in hun klassen, zichzelf zowel vakinhoudelijk als pedagogisch-didactisch blijven ontwikkelen en oog hebben voor de grote maatschappelijke en technologische veranderingen die hun weerslag hebben op het onderwijs. De universiteiten willen meer academische leraren opleiden. Leraren die zowel uitblinken in vakinhoudelijke kennis, als wel om kunnen gaan met de uitdagingen van het 21ste -eeuwse onderwijs. Die ambities legden zij in 2013 vast in een actieplan Lerarenagenda Nederlandse Universiteiten.

De universitaire lerarenopleidingen kunnen niet functioneren in ‘splendid isolation’. De universiteiten zijn allang geen ivoren toren

meer, maar realiseren zich terdege dat zij zich goed moeten verstaan met hun omgeving. Dat geldt in de eerste plaats voor de samenwerking met de hogescholen: gezamenlijk zijn wij verantwoordelijk voor het opleiden van alle leraren. Maar de omgeving is breder: het gaat om een versterkte samenwerking met het voortgezet onderwijs, maar ook met het primair en het middelbaar beroepsonderwijs. Elke sector draagt medeverantwoordelijkheid voor de ontwikkeling in de totale onderwijsketen.

Natuurlijk blijven er aandachtspunten en wensen voor de toekomst: het carrièreperspectief voor leraren kan veel beter. En ook aan de inhoud, vorm en aantrekkelijkheid van de opleidingen moet in gezamenlijkheid nog werk worden verricht.

Dat werk is nooit af. Onderwijs moet op zijn minst even dynamisch zijn als de samenleving zelf. Steeds weer nieuwe uitdagingen komen op ons af. Daarom steken de universiteiten en de universitaire lerarenopleidingen welbewust hun hand uit naar hun omgeving: alleen samen kunnen we zorgen voor het best mogelijke onderwijs voor onze kinderen en onze samenleving.

Karl Dittrich, voorzitter VSNU

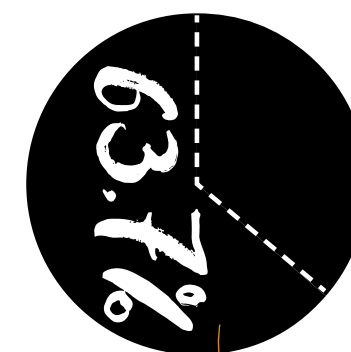

Karl Dittrich

**ONDERWIJS MOET
OP ZIJN MINST
EVEN DYNAMISCH
ZIJN ALS DE
SAMENLEVING
ZELF**

INSTROOMCIJFERS 2015-2016:

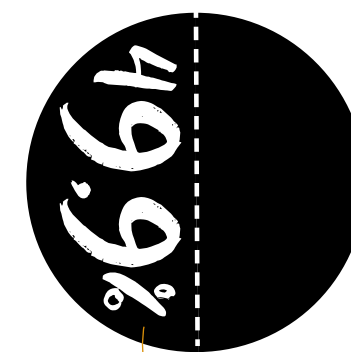
EDUCATIEVE MINOR: 499

Tekortvakken

EERSTEGRAADS: 1295

*Eenjarige master, tweejarige master,
zij-instroom en traineeships*

Tekortvakken

01

SAMEN OPLEIDEN MET SCHOLEN

Kwaliteit stimuleren in professionele dialogoog

Begin deze eeuw zijn in Nederland de eerste opleidingsscholen opgezet. Dit zijn samenwerkingsverbanden van universitaire en hbo-lerarenopleidingen en scholen voor voortgezet onderwijs om studenten op te leiden tot leraar. Veertig procent van het curriculum van de universitaire lerarenopleiding wordt uitgevoerd op een school.

Binnen een opleidingsschool werken de lerarenopleidingen in een regio met elkaar samen. Daarnaast zijn ze in gesprek met het voortgezet onderwijs over het curriculum van de opleiding tot docent: wat er geleerd moet worden, wordt in samenwerking vastgesteld.

Afstemming

Het samen opleiden met scholen leidt tot een betere afstemming. Er ontstaat een dialoog, die er ook toe leidt dat actuele wetenschappelijke kennis de school in komt en omgekeerd: dat actuele kennis over de onderwijspraktijk bij de universiteit belandt. De voortgezet onderwijs scholen van opleidingsscholen hebben een heldere begeleidings- en opleidingsstructuur, waarbij de lerarenopleidingen docenten trainen tot begeleiders. Deze docenten worden

niet alleen goede begeleiders, door de diepere oriëntatie op het leraarschap groeien ze ook zelf in hun eigen onderwijspraktijk.

Academisch

Universitaire lerarenopleidingen hebben met meerdere scholen een samenwerking in een academische opleidingsschool. Hier wordt de opleidingsfunctie gecombineerd met een academische onderzoekende functie. Er wordt praktijkgericht onderzoek gedaan dat in het teken staat van de schoolontwikkeling en dat wordt uitgevoerd door zowel docenten als studenten.

Wisselwerking en cultuurverandering

Rob Fens, rector van de Wolfert van Borselen scholengroep, stond aan de wieg van de Opleidingschool Rotterdam, waar leraren worden opgeleid in een intensieve samenwerking tussen scholen en lerarenopleidingen. Errol Ertuğruloğlu is docent op Wolfert Tweetalig én werkt op de lerarenopleiding van de Universiteit Leiden. Ze vertellen over de bijzondere samenwerking tussen hun school en de lerarenopleiding.

Rob Fens: "Het begon in 2000, toen het ministerie van OCW er via pilots achter wilde komen hoe er succesvol samengewerkt zou kunnen worden tussen lerarenopleidingen en scholen voor voortgezet onderwijs. Met twee rectoren van andere scholen heb ik een voorstel opgesteld voor een pilot, waarin leraren zouden worden opgeleid in samenspraak tussen scholen en lerarenopleidingen. Zo ontstond de Opleidingschool Rotterdam, een samenwerkingsverband van zes scholen voor voortgezet onderwijs en drie lerarenopleidingen. Veertig procent van het curriculum van de universitaire lerarenopleiding wordt uitgevoerd op school. De aankomende leraren krijgen op school begeleiding van docenten, die in een speciaal trainingsprogramma van de lerarenopleiding zijn opgeleid tot coach. Inmiddels heeft de Opleidingschool Rotterdam jaarlijks zo'n honderdtachtig tot tweehonderd studenten."

Verantwoordelijkheid

De pilot heeft veel veranderd. Rob Fens: "Tot die tijd hadden we als school het gevoel dat wat de lerarenopleidingen deden niet goed paste bij de praktijk. Er is een wisselwerking ontstaan, waarbij de lerarenopleiding informatie wil over de praktijk. Samen hebben we een verantwoordelijkheid voor de toekomstige docenten. De samenwerking tussen school en lerarenopleiding leidt tot een op maat gemaakt curriculum." Errol Ertuğruloğlu: "Het is belangrijk om met de lerarenopleiding in gesprek te zijn en te blijven over wat je verwacht van een docent. Neem nu de nieuwe mogelijkheden die in het onderwijs ontstaan als gevolg van de digitalisering. Een school en lerarenopleiding die samenwerken, zijn hierover in contact met elkaar."

JONGE GENERATIES OPLEIDEN IS EEN FEEST

Feest

De rector en docent zien de stagiairs op hun school als de pedagogische en didactische voorhoede. Rob Fens: "Stagiairs zijn verfrissend. Ze hebben nieuwe ideeën en een nieuwe aanpak. Docenten ervaren het als een feest en een genoegen om jonge generaties op te leiden. Opleiders krijgen ook zelf als leraar nieuwe inzichten. Er komt een diepere

oriëntatie op het leraarschap, je verdiept je eigen onderwijspraktijk." Errol Ertuğruloğlu kan dat beamen: "Ik heb nu voor het derde jaar een stagiair. Met elkaar kijken we naar het leraarschap en zo krijg je ideeën over hoe het onderwijs zou moeten zijn. We observeren elkaars lessen en zijn erover in gesprek. Daardoor word je ook zelf geconfronteerd met de vraag: waarom doe ik het zoals ik het doe?"

Opleiding tweetalig onderwijs

Bijzonder is dat de Wolfert van Borselen scholengroep en de lerarenopleiding van de Universiteit Leiden (ICLON: Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding,

Rob Fens

Errol Ertuğruloğlu

SAMENWERKING LEIDT TOT CURRICULUM OP MAAT

Onderwijsontwikkeling en Nascholing) samen het World Teachers Programma hebben opgezet en uitvoeren. Dit is een lerarenopleiding voor tweetalig onderwijs en internationale scholen. Errol Ertuğruloğlu werkt één dag per week bij het ICLON voor het World Teachers Programme. Hij vertelt: “Tweetalig onderwijs wordt al sinds begin jaren negentig gegeven. Zo ook op de Wolfert van Borselen scholengroep. Maar er bestond helemaal geen programma voor aankomende docenten in tweetalig onderwijs. Het was onze school die met de vraag kwam of er iets over in de lerarenopleiding zou kunnen worden opgenomen. Want het bleek lastig voor docenten om het Engels goed in te zetten voor hun vak. Ook speelde de vraag hoe je leraren zou kunnen uitrusten met een internationale oriëntatie. Want ook dat hoort bij tweetalig onderwijs. Onze school is een school die zelf aanpakt, dus is in samenwerking met het ICLON het World Teachers Programme opgezet. In eerste instantie ging het om een opleiding met de meeste programma’s in het Engels, waarbij je de eerstegraads bevoegdheid haalt met een aantekening voor de methode Content and Language Integrated Learning (CLIL). In tweede instantie kwam er veel aandacht bij voor de internationale oriëntatie. Het grootste deel van de stagiairs komt terecht op de Wolfert Tweetalig, waar ook een deel van het CLIL-programma wordt uitgevoerd.”

Onderzoek

Samenwerking is er inmiddels ook op het vlak van onderzoek. Rob Fens: “De Opleidingsschool Rotterdam heeft een onderzoekspoot. Die is niet alleen voor onderzoek van studenten, maar ook voor leraren die onderzoek willen doen. De leraren volgen daartoe een programma op het ICLON. Er is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het verbeteren van het leren van kinderen. De onderzoeken hebben al geleid tot een congres en publicaties. Ik voorzie dat er een academische werkplaats zal ontstaan, die het onderzoeksprogramma van de school nog beter zal laten aansluiten op de

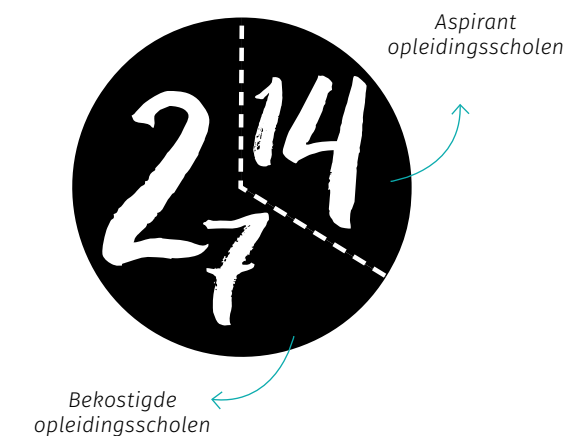
onderzoeksprogramma’s van de lerarenopleiding. Die academische werkplaats is ook voor onderzoek van promovendi dat aansluit op de praktijk.” Errol Ertuğruloğlu wijst op een onderzoek van het ICLON waar zijn school bij betrokken was. “Het ging om een onderzoek naar de intrinsieke motivatie van leerlingen bij tweetalig onderwijs. Er zijn onder andere GUTS-experimenten – Gedifferentieerd Uitdagen van Talent op School – gedaan in de onderbouw havo en vwo. GUTS-projecten zijn bedoeld om leerlingen hun eigen talenten te laten ontwikkelen. Daardoor raken ze meer gemotiveerd en verbeteren hun resultaten. Het onderzoek heeft ertoe geleid dat GUTS-projecten nu integraal onderdeel uitmaken van onze school.”

Cultuurverandering

Rob Fens is erg blij met de samenwerking met de universitaire lerarenopleiding: “Onze school ervaart vele voordelen. De belangrijkste vind ik de cultuurverandering op school. Docenten in opleiding worden als volwaardig gezien en zijn goed voor de kwaliteitsontwikkeling op school. Een ander wezenlijk voordeel is dat we, in plaats van passief af te wachten hoe het lerarentekort zich voltrekt, zelf een rol spelen door goede opleidingstrajecten aan te bieden. Ook kwalitatief pakken we het aan: de aansluiting tussen lerarenopleiding en school wordt veel beter. Kortom, de samenwerking resulteert in een levendige school met ambitie.”

WAARIN UNIVERSITAIRE LERARENOPLEIDINGEN PARTICIPEREN:

AANTAL OPLEIDINGSSCHOLEN:

02

FLEXIBILITEIT EN MAATWERK

Meer ruimte voor meer leraren

De afgelopen tien jaar zijn er steeds meer mogelijkheden gekomen voor universitaire studenten en afgestudeerden om een lesbevoegdheid te halen. Van een educatieve minor en een educatieve module tot één- of tweejarige masteropleidingen en op maat gemaakte programma's voor zij-instromers.

Bovendien bieden de technische universitaire lerarenopleidingen gezamenlijk schakelprogramma's voor afgestudeerden die een educatieve opleiding willen volgen tot vakdocent, maar daarvoor niet de juiste masteropleiding hebben gedaan, zoals Bouwkunde of Biomedische Technologie.

Kennismaking

Er zijn niet veel studenten die aan een universitaire studie beginnen met het oog op een toekomst als leraar. Wél kunnen ze er geschikt voor zijn. De universitaire lerarenopleidingen hebben de educatieve minor opgezet, zodat studenten kennis kunnen maken met het leraarschap. Aan deze minor is het behalen van een beperkte tweedegraads lesbevoegdheid gekoppeld; iets wat aanslaat bij studenten.

Zij-instroom

Sinds enkele jaren zijn er universitaire lerarenopleidingen die trajecten op maat samenstellen voor zij-instromers. Zij-instromers krijgen een uitgebreid assessment om te beoordelen of ze geschikt zijn voor het leraarschap en welke scholing ze nodig hebben. Ze staan vanaf dag één van het scholingstraject voor de klas.

Aantrekkelijk

De uitbreiding van de mogelijkheden is bedoeld om de lesbevoegdheid aantrekkelijk te maken voor een bredere doelgroep. Er is immers een enorme behoefte aan docenten, zeker aan academisch geschoolde docenten. Jaarlijks studeren er circa duizend studenten af aan een universitaire lerarenopleiding met een eerstegraads bevoegdheid, die toegang geeft tot het lesgeven op alle onderwijsniveaus.

BEGELEIDEN IS MOOIE KENNISMAKING

Persoonlijk master-programma voor iedere student

Jarenlang bestond er slechts één manier om een onderwijsbevoegdheid te halen op de universiteit: een eenjarig educatief programma na een vakmaster. Als gevolg van het lerarentekort heeft het ministerie van OCW meer routes naar het leraarschap gecreëerd. Jan van der Meij en Jan Volbers van de Universiteit Twente lichten deze toe en gaan in op de maatwerkprogramma's van de UT-lerarenopleidingen.

Jan van der Meij is de opleidingsdirecteur van de UT-lerarenopleidingen. “Naast landelijke afspraken over nieuwe opleidingstrajecten, bood het bachelor-mastersysteem mogelijkheden. Er waren diverse minors opgezet; waarom niet ook een educatieve? Zo begon zes jaar geleden de educatieve minor. Vanaf dat moment was het mogelijk om op de universiteit een beperkte tweedegraads bevoegdheid te behalen om les te geven in de onderbouw van havo en vwo en op het vmbo-t. Tot voor kort was de educatieve minor alleen toegankelijk voor bachelorstudenten. Nu kun je de minor ook doen na je bachelor. Het heet dan een educatieve module.”

Groei

Jan Volbers is projectleider van het Pre-University programma van de Universiteit Twente en werkt als assessment deskundige.

Hij heeft het aantal studenten bij de UT-lerarenopleidingen enorm zien groeien: “In 2007 telde onze lerarenopleiding zo'n twintig à dertig studenten. Nu hebben we er elk jaar meer dan honderd. Circa vijfendertig masterinstromers, zestig minoren en vijf à tien zij-instromers. De minor heeft een impuls gegeven. Ook het Pre-University programma draagt een steentje bij, waar vwo-leerlingen activiteiten doen onder begeleiding van studenten. Veel studenten vinden het begeleiden heel leuk; het is een mooie kennismaking met het onderwijs.”

Eerstegraads

Naast de eenjarige masteropleiding tot eerstegraads docent, die het langst bestaat en die volledig is gericht op het beroep van docent, bieden steeds meer universitaire lerarenopleidingen een tweejarige master aan. “Je start ermee na je bacheloropleiding”,

vertelt Jan van der Meij. “De ene helft van de opleiding wordt besteed aan de vakinhoud, die je bekijkt met de blik van een toekomstige leraar. De andere helft wordt besteed aan het beroep van docent. Verder zijn er de trajecten ‘Eerst de Klas’ en ‘Onderwijstraineeship’. Eerst de Klas is voor excellente afgestudeerden, die twijfelen over een loopbaan in het onderwijs of het bedrijfsleven. Deelnemers volgen een tweejarig programma, waarbij ze de opleiding tot leraar combineren met een baan in het voortgezet onderwijs én een dag per week een leiderschapsprogramma volgen. Deelnemers aan het Onderwijstraineeship doen een tweejarig educatief programma, waarvan één jaar een verdieping is, gecombineerd met een baan

in het onderwijs. Eerst de Klas en Onderwijstraineeship waren tijdelijke programma's. Momenteel wordt er gewerkt aan een vervolg.”

Jan van der Meij is trots op het programma ‘Promovendi voor de klas’ van de Universiteit Twente. “Promovendi kunnen hun promotietraject drie maanden verlengen om ook een eerstegraads lesbevoegdheid te behalen. Tijdens het promotietraject lopen ze een jaar lang twee of drie dagdelen per week stage in het vwo. Ook volgen ze de benodigde vakken in een scholingstraject, afhankelijk van hun vooropleiding en onderwijservaring. Momenteel doen twee promovendi het programma. Van de eerdere deelnemers combineren er nu twee

een baan voor de klas met een aanstelling als vakdidacticus bij onze lerarenopleiding.”

Schakelprogramma's

De technische universitaire lerarenopleidingen bieden gezamenlijk schakelprogramma's aan voor aankomende studenten van de lerarenopleiding, die een masteropleiding hebben afgerond die niet direct aansluit op het schoolvak waarin ze willen lesgeven. Jan van der Meij: “Voor natuurkunde hebben we in 2015 het programma Nask4all opgezet, recentelijk gevolgd door scheikunde (Chem4all) en informatica (Inf4all). Daarnaast biedt het al langer bestaande wiskundeprogramma Mastermath sinds 2015 ook modules aan voor studenten van de lerarenopleidingen. De deelnemers krijgen vakinhoudelijke vakken, die direct worden toegespitst op het docentschap. De vakken worden in Utrecht gegeven, hoofdzakelijk door docenten die een autoriteit zijn op het desbetreffende vakgebied.”

Maatwerk

De Universiteit Twente stelt een persoonlijk programma samen voor elke student die een educatief masterprogramma wil doen. Jan Volbers legt uit hoe dat tot stand komt. “De student vult zijn portfolio in en zet daarin ook de competenties die hij of zij buiten de universiteit verworven heeft. We bekijken vervolgens of er vrijstellingen mogelijk zijn in het programma dan wel of er aanvullende dingen gedaan zullen moeten worden. Als een student bijvoorbeeld twee jaar heeft gewerkt als Persoonlijk Assistent van de Leraar, hoeft hij geen oriënterende stage te doen. Heb je Biomedische Technologie gestudeerd en je wilt docent natuurkunde worden, dan heb je vakinhoudelijke tekorten die weggewerkt moeten worden in het programma.

VAKINHOUD MET BLIK VAN TOEKOMSTIG LERAAR

Jan van der Meij

Jan Volbers

Wij vinden het zonde om studenten te laten schieten die heel gemotiveerd zijn, maar wel tekortkomen in inhoudelijke voorkennis. Een toelatingscommissie, bestaande uit een vakdidacticus, een studieadviseur en de opleidingsdirecteur, stelt per student een conceptleerovereenkomst op. Daarin staat wat je vooropleiding is, waar er hiaten zijn en wat je onderwijsprogramma wordt. Als de student zich kan vinden in het programma wordt de leerovereenkomst definitief gemaakt en getekend.”

Assessment

Jan Volbers vertelt dat de universiteit deze werkwijze hanteert sinds ze in 2008 een assessment center heeft ten behoeve van maatwerkprogramma's voor zij-instromers: “We vonden het logisch om aan alle studenten een maatwerkprogramma aan te bieden.” Bij zij-instromers vindt er ten behoeve van de leerovereenkomst een aanvullend assessment plaats. Jan Volbers legt uit: “Het is een geschiktheidsonderzoek dat onder andere bestaat uit een lesbezoek en een interview met de kandidaat over het portfolio. Er worden bijvoorbeeld praktijksituaties geschetst en gevraagd hoe de kandidaat ermee zou omgaan. Dit doen we om erachter te komen of we hem of haar kunnen loslaten op een klas. Want een zij-instromer begint direct met lesgeven. De eisen om toegelaten te worden zijn voor een zij-instromer strenger. De assessments doen we ook voor andere universiteiten die zij-instroom trajecten aanbieden: de Technische Universiteit Delft, de Technische Universiteit Eindhoven en de Radboud Universiteit.” Jan van der Meij en Jan Volbers zien de resultaten van hun inspanningen voor maatwerk: “Studenten zijn heel tevreden, de lerarenopleiding heeft een hoge instroom en de uitval is laag.”

ROUTES UNIVERSITAIRE LERARENOPLEIDINGEN

De universitaire lerarenopleidingen bieden verschillende routes aan die tot bevoegdheden leiden:

1 EDUCATIEVE MINOR (beperkte tweedegraads, onderbouw havo-vwo en het vmbo-t). Een traject van 30 EC binnen de bacheloropleiding.

2 EDUCATIEVE MODULE (beperkte tweedegraads, onderbouw havo-vwo en vmbo-t). Hetzelfde traject dat gevolgd kan worden na afronding van de bacheloropleiding. Wordt sinds september 2016 aangeboden.

3 EENJARIGE MASTER (eerstegraads na master). Alleen gericht op het beroep van docent.

4 TWEEJARIGE MASTER (eerstegraads na bachelor). Een opleiding waarvan de helft besteed wordt aan vakinhoud en de andere aan het beroep van docent. Goed op elkaar aansluitend of geïntegreerd.

5 ZIJ-INSTROOM TRAJECTEN (eerstegraads na bachelor of master eventueel via schakeltraject). Deze trajecten zijn gericht op kandidaten die een baan als onbevoegd docent combineren met het behalen van de bevoegdheid. Een assessment is een belangrijk startpunt voor zo'n traject.

6 EERST DE KLAS / ONDERWIJSTRINEESHIP (eerstegraads in combinatie met leiderschap of verdieping). Bedoeld voor getalenteerde studenten (in tekortvakken), die de opleiding combineren met een baan in het VO.

03

VAK- DIDACTIEK

Schakel tussen wetenschappelijke vakkennis van leraren en de ontwikkeling van leerlingen

Vakdidactiek is een onmisbaar onderdeel van de academische lerarenopleiding. Het gaat in op de wijze waarop een schoolvak het best onderwezen kan worden. Vakdidactiek vormt daarmee de schakel tussen de wetenschappelijke vakkennis van (aankomende) leraren en de ontwikkeling van leerlingen.

De accreditatiecommissie NVAO was in 2016 tevreden over de kwaliteit van de vakdidactiek op de universitaire lerarenopleidingen. De NVAO onderstreepte het belang van vakdidactiek en gaf aan dat het vakdidactisch onderzoek een prominentere plek mag krijgen.

Promotieonderzoek

Via vakdidactisch onderzoek is het mogelijk om de kwaliteit van leraren en vakdidactici nog verder te verhogen, en dus ook van de leraren in opleiding. Het vakdidactisch onderzoek in de bètavakken kreeg een extra impuls door het DUDOC-programma met promotiebeurzen voor bètadocenten. Er zijn onderzoeken uit voortgekomen naar onder andere de inzet van ICT bij wiskunde en concept-contextonderwijs bij biologie. Inmiddels is er ook meer onderzoek dat zich richt op het leren van de gamma- en alfavakken, bijvoorbeeld onderzoek naar tweetalig onder-

wijs en het bevorderen van historisch redeneren. DUDOC-Alfa biedt promotiebeurzen voor onder anderen leraren moderne vreemde talen, klassieke talen, Nederlands, geschiedenis en kunst. Dit vakdidactisch onderzoek wordt doorgaans begeleid vanuit een universitaire lerarenopleiding. Het moet leiden tot een impuls voor het vakdidactisch onderzoek in deze vakken.

Postdoc-posities

Naast de traditionele postdoc-posities voor vakdidactisch onderzoek kwamen er in 2014 postdoc-posities op scholen in de pilot Postdoc-VO. Vanuit een postdoc-positie op hun school voeren gepromoveerde docenten een wetenschappelijk onderwijsonderzoek uit. Zij worden begeleid door een expert van veelal een vakdidactische onderzoeksgroep van een universiteit.

Hoogleraren

Een aantal universiteiten heeft hoogleraren aangesteld specifiek voor vakdidactiek. Zij spelen een belangrijke rol bij de verdere wetenschappelijke ontwikkeling van vakdidactiek en bij het leggen van de koppeling tussen onderzoek in de vakdiscipline, de onderwijswetenschappen en de vakdidactiek bij de lerarenopleidingen.

De leraar-in-ontwikkeling en de ontwikkeling van de leraar

Vakdidactiek is een belangrijke schakel tussen de inhoud van een specifiek vak, het curriculum van dat vak en algemene didactiek. Het is gerelateerd aan het domeinspecifiek leren: welk leren willen we bevorderen bij leerlingen en hoe doen we dat? De hoogleraren vakdidactiek Carla van Boxtel en Rick de Graaff reflecteren op de betekenis van vakdidactiek voor het onderwijs.

Carla van Boxtel is als hoogleraar vakdidactiek, in het bijzonder geschiedenisonderwijs, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, Rick de Graaff als hoogleraar didactiek van de Vreemde Talen en Tweetalig Onderwijs aan de Universiteit Utrecht. Rick de Graaff vertelt: “Vakdidactiek houdt zich bezig met wat vakspecifiek leren is en wat effectieve manieren zijn om het vakspecifiek leren te ondersteunen, gebaseerd op wat een docent weet over het leren van leerlingen.” Carla van Boxtel vult aan: “Ons onderzoeksterrein gaat na wat de kenmerken zijn van het lesgeven in een bepaald schoolvak. Die zijn te herleiden aan de hand van drie hoofdvragen: wat zijn de doelen en functies van een vak; wat zijn de lastigheden in dat vak bij het leren; hoe realiseer je

de nagestreefde doelen en hoe zet je de gewenste leerprocessen in gang?”

Ervaring

Studenten vinden vakdidactiek een van de belangrijkste onderdelen van de lerarenopleiding, belangrijker nog dan klassenmanagement. “Maar”, zegt Rick de Graaff “ze zullen merken dat ze de eerste jaren als docent veel bezig zijn met klassenmanagement. Pas na enkele jaren ervaring zullen ze meer ruimte krijgen voor vakdidactische vragen.” “Leraren moeten zich blijven ontwikkelen in vakdidactiek”, aldus Carla van Boxtel. “Wil je bijvoorbeeld differentiëren in de klas of meer gebruik maken van activerende didactiek, dan genereert dat automatisch vakdidactische

Carla van Boxtel

Rick de Graaff

VAKDIDACTIEK IS BEZIG MET OPMARS

vragen. Vakdidactisch onderzoek voedt de ontwikkeling van de leraar en de leraar-in-ontwikkeling. Als onderzoeksgebied is vakdidactiek de laatste jaren bezig met een opmars. Dit vanuit een achterstandspositie; jarenlang werd gedacht dat generiek onderzoek relevanter was. Echter, elk vak heeft zijn eigen onderzoeksterrein en eigen theorieën over didactiek, zoals historisch denken en redeneren bij geschiedenis. Dat is heel anders dan bijvoorbeeld bij biologie.” Rick de Graaff: “Bij de moderne vreemde talen gaat het vooral om het aanleren van communicatieve taalvaardigheden en om inzicht in de sturing van taalverwervingsprocessen.”

Wat werkt?

Rick de Graaff stelt dat het nog lang niet altijd duidelijk is waarom een bepaalde aanpak of insteek werkt zoals hij werkt. “Ook docenten zijn zich daar niet altijd bewust van. In het onderwijs is er ook niet iets als een aanpak die altijd werkt of iets wat voor iedereen werkt. Het hangt met veel factoren samen. Wel kan vakdidactisch onderzoek helpen om inzicht te geven wanneer een bepaalde aanpak werkt, om andere aanpakken te ontwikkelen of bepaalde aanpakken verder te ontwikkelen. Dat laatste is bijvoorbeeld nodig wanneer de maatschappij andere wensen en verwachtingen heeft ten aanzien van het leren van leerinhouden in het onderwijs.” Carla van Boxtel geeft voorbeelden: “Er is nu een discussie in de maatschappij over het doceren van ‘burgerschapsvorming’ op school. Hoe kun je vanuit je schoolvak bijdragen aan burgerschapsvorming? En kijk naar de taalvaardigheid van leerlingen. Docenten ervaren dat veel kinderen problemen ondervinden bij het lezen en

schrijven. Taalgericht vakonderwijs kan daarop een antwoord zijn. Ook zaken als de inzet van ICT en de beweging naar meer samenhangend onderwijs beïnvloedt de vakdidactiek. Daardoor is vakdidactiek continu in ontwikkeling.”

Voortrekker

Rick de Graaff is van mening dat universiteiten een voortrekkersrol moeten nemen bij vakdidactische vernieuwingen, in samenspraak en afstemming met het onderwijs. “Door wetenschappelijk onderzoek en door het toegankelijk maken van beproefde inzichten voor de praktijk kun je eraan bijdragen dat de kwaliteit van vakdidactiek en van vakdidactici hoog blijft of nog hoger wordt. Universiteiten hebben een breed zicht op vakdidactiek door de kennis van internationale inzichten en eigen onderzoek. Om die reden vind ik ook dat vakdidactische onderzoekers een goede adviesrol kunnen hebben richting het onderwijs, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling en evaluatie van lesmethodes en leergangen.”

Meesterschapsteams

Daarnaast pleit hij voor een open en directe band tussen de universitaire lerarenopleiding en de onderwijspraktijk: “In de onderwijspraktijk komen de praktijksituaties en praktijkproblemen naar voren die vragen om nieuw onderzoek. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het programma ‘Meesterschap in de vakdidactiek’. Het is een programma van acht universiteiten ter versterking van de vakdidactiek in de geesteswetenschappen, zowel in het onderzoek als in het onderwijs. Verschillende meesterschapsteams houden zich hiermee bezig. Ze ontwikkelen visies en doen voorstellen voor onderzoeksprogramma’s.

MOOIE DISSERTATIES DOOR DUDOC

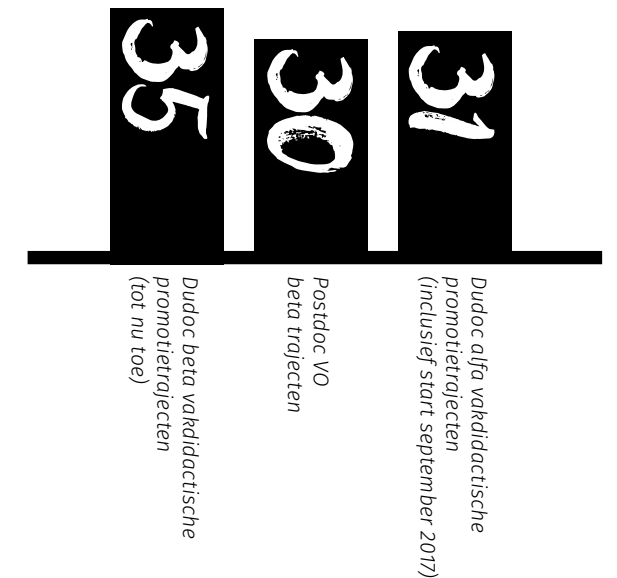
Het meesterschapsteam moderne vreemde talen, bijvoorbeeld, buigt zich over de gevolgen van een uitbreiding en verdieping van het curriculum. Meesterschapsteams zijn ook betrokken bij de begeleiding van de promotietrajecten in het DUDOC-Alfaprogramma. Via DUDOC-Alfa en de meesterschapsteams kan vakdidactisch onderzoek meer voet aan de grond krijgen in de lerarenopleidingen.”

Docent Ontwikkel Teams

Carla van Boxtel is zeer te spreken over de formule waarbij een leraar in deeltijd een promotieonderzoek doet, zoals bij DUDOC: “Ik vind het krachtig. DUDOC heeft geleid tot relevante, mooie dissertaties over praktijknabije onderzoeksproblemen. Ik juich promotiebeurzen voor vakdidactisch onderzoek toe en hoop dat er ook een DUDOC-Gamma komt. Daarnaast is het goed dat er binnen NWO-calls voor fundamenteel onderzoek ook meer aandacht is gekomen voor vakdidactische onderzoeksthema’s. Je kunt je als docent uiteraard ook vakdidactisch verder scholen zonder promotieonderzoek. Interessant zijn de professionele leer- en onderzoeksgemeenschappen, zoals Docent Ontwikkel Teams. Groepen docenten van hetzelfde vak of aan elkaar gerelateerde vakken gaan met elkaar aan de slag met vakdidactische vragen en nieuwe inzichten, veelal ondersteund door een vakdidacticus of wetenschappelijk onderzoeker van een universiteit. Zo blijf je als vakdocent groeien en dat is goed voor de kwaliteit van het onderwijs.”

VAKDIDACTISCHE PROMOTIETRAJECTEN

AANTAL TRAJECTEN:

04

BEGELEIDING STARTENDE DOCENTEN EN DOORLOPENDE PROFESSIONALISERING

Nut en noodzaak voor groei

Sinds 2014 hebben de lerarenopleidingen met steun van het ministerie van OCW in negen regio's intensieve trajecten opgezet om startende leraren te begeleiden. Meer dan vijftig procent van de scholen neemt eraan deel en meer dan drieduizend leraren worden begeleid.

De trajecten geven beginnende docenten een aanvulling en verdieping op de kennis en vaardigheden die ze hebben geleerd tijdens de opleiding, passend bij de school waar ze werkzaam zijn.

Behoud

Ze zijn bedoeld om de leraren te behouden voor het onderwijs. Momenteel verlaat 16% van de starters binnen drie jaar het onderwijs; het betreft 9% van de bevoegde startende leraren van wie de meesten een hbo-lerarenopleiding hebben gedaan. Van de beginnende leraren met een eerstegraads universitaire lerarenopleiding vertrekt 6%.

Beroep aanleren

De universitaire en hbo-lerarenopleidingen hebben de begeleidingstrajecten samen met scholen ontwikkeld. Ze duren drie jaar en zijn vooral gericht op het 'aanleren' van het beroep. Uit onderzoek blijkt dat starters daar de meeste behoefte aan hebben. Ook traint de lerarenopleiding docenten van de school tot coach van de startende docenten.

In de vingers

De meeste leraren hebben na vier tot zeven jaar nog tijd en ruimte nodig om het vak echt in de vingers te krijgen. Daarna maken ze vooral vakinhoudelijk en vakdidactisch nog groei door. Universitaire lerarenopleidingen bieden steeds meer mogelijkheden voor scholing, die specifiek is afgestemd op de leerbehoeftes van een docent. Scholing kan bijvoorbeeld in de vorm van het doen van onderzoek of het verdiepen in vakdidactische aspecten zoals het ontwikkelen van lesmateriaal.

Startbekwaam: bevoegd om te starten

Het docentschap is pittig, zeker voor mensen die net hun bevoegdheid hebben. Veel startende leraren participeren in een Begeleiding Startende Leraren BSL-traject. Zo ook Fenna Wolthuis, docente Engels aan het Praedinius Gymnasium. Met Klaas van Veen, hoogleraar Onderwijskunde en directeur van de lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen, geeft ze een inkijkje in de BSL-trajecten.

Klaas van Veen is nauw betrokken bij een studie naar deze trajecten. Hij vertelt: “We onderzoeken de effecten en de ontwikkeling van de deelnemers. Tot nu toe blijkt dat starters die deelnemen aan het traject beter terecht komen. Ze hebben een beter beeld van het leraarschap, wennen sneller aan het vak en krijgen het sneller onder de knie. En ze blijven!”

Klassenmanagement

“De BSL-trajecten zijn gebaseerd op drie belangrijke redenen voor uitval”, vervolgt hij. “Het werk is zwaarder en anders dan gedacht, evenals de rol die je kunt spelen op school. Daarnaast ervaren uitvallers een gebrek aan ondersteuning van collega’s en van hun school. Dat gebeurt trouwens niet met opzet; een school is geen kille organisatie. Het hangt samen met het feit dat leraren meestal solistisch werken. De derde reden is dat

starters simpelweg nog niet goed genoeg zijn. Ze zijn vooral bezig met klassenmanagement in plaats van met het leuke van het vak: de interactie met en het leren van leerlingen.”

Coach

Docente Fenna Wolthuis vertelt dat “er behoorlijk wat op je afkomt als startend docent”. “Je bent verantwoordelijk voor dertig leerlingen per klas, het kost veel energie, je moet nog best veel leren en hebt veel tijd nodig voor het voorbereiden van lessen. Na mijn LIO (Leraar in Opleiding)-stage op het Praedinius Gymnasium bood de school mij een baan aan. Dit schooljaar ben ik er begonnen als bevoegd docent. Maar bevoegd wil nog niet zeggen bekwaam. Startbekwaam vind ik een passender term: bekwaam om na je lerarenopleiding te starten met lesgeven en te groeien tot docent.”

Klaas van Veen beaamt dat: “Starters moet je in hun vak laten groeien. In een BSL-traject wordt een docent geobserveerd en begeleid, veelal door een persoonlijke coach van de school. De lerarenopleidingen trainen de coaches daarin. Belangrijk daarbij is het leren inschatten van de leerbehoefte van de beginnende docent. Iemand coachen boven zijn leerbehoefte heeft namelijk geen zin. We helpen als universitaire lerarenopleiding ook met vakdidactiek. Verder wijzen we de school op het belang van een ‘startersbeleid’. We adviseren bijvoorbeeld starters niet meteen de zwaarste klassen te geven en ze minder lestijd toe te bedelen, want ze zijn nog niet toe aan een werkweek vol lesgevendende taken.”

STARTERS LATEN GROEIEN IN HUN VAK

Lesobservaties en feedback

Een BSL-traject duurt drie jaar. Bij Fenna Wolthuis, die in het eerste jaar van het traject zit, zijn er tot nu toe twee lesobservaties geweest. “Ze zijn gedaan door een ervaren coach van de universitaire lerarenopleiding. De lesobservaties leiden tot adviezen op maat, waaraan ik heel veel heb. Zo ben ik nu bezig met Engelse literatuur en had ik de vraag hoe ik alle leerlingen bij de les kan houden. De niveaunderschillen tussen de leerlingen zijn groot; hoe kun je literatuur aanbieden zodat

iedereen er wat van leert? Mijn lesobservator gaf mij tips om te activeren en te differentiëren. Ik zou zelf meer in een begeleidende rol kunnen komen. En ze adviseerde om sterke leerlingen zelfstandig aan het werk te zetten en meer begeleiding te bieden aan zwakkere leerlingen. Dus meer verantwoordelijkheid bij de leerlingen leggen en variëren met werkvormen. Ik heb het advies meteen opgevolgd en het ging erg goed! Ze gaf als feedback dat ik leuk kan vertellen voor de klas, maar tipte mij om leerlingen los te laten en meer aan het werk te zetten: daag ze maar uit, geef ze maar moeilijke vragen." Fenna Wolthuis is tevreden over de begeleiding vanuit school. "Voor stagiairs was er wekelijks intervisie: een bijeenkomst waarin we oefeningen deden en vragen konden stellen. Dat was fijn en leerzaam. Voor startende leraren biedt onze school iets vergelijkbaars. Vier keer per jaar is er een bijeenkomst waar ruimte is om vragen te stellen. Verder heb ik met mijn leidinggevende een gesprek gehad over waar ik nu sta, wat er goed gaat en waar ik aan wil werken. Ook heb ik regelmatig contact met een collega van de sectie om mijn lesplannen door te spreken. Het is leerzaam en prettig om bij iemand op school terecht te kunnen met vragen."

Ervaren leraren

Ook ervaren docenten kunnen behoefte hebben aan scholing. Klaas van Veen: "Een vraag van een ervaren docent is bijvoorbeeld: hoe kan ik in mijn vak gevarieerd blijven uitleggen? Zo'n docent kan behoefte hebben aan het doen van onderzoek, peer-feedback of het ontwikkelen van lesmateriaal in een Docent Ontwikkel Team. Of aan Lesson Study, een cyclus om de eigen lessen te verbeteren door het leren van de eigen leerlingen te

Klaas van Veen

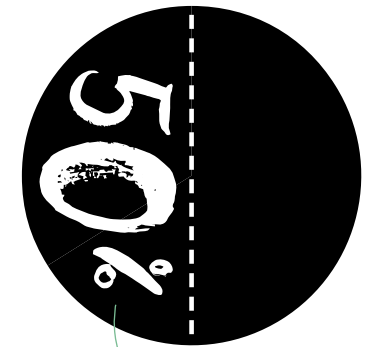
Fenna Wolthuis

FEEDBACK KRIJGEN IS FANTASTISCH

onderzoeken. De universitaire lerarenopleidingen kunnen hierin voorzien. Ze doen veel onderzoek en hebben enorm veel kennis. Een interessante groep vormen de zestigplussers. We attenderen scholen op deze groep docenten. In de huidige tijd van lerarentekorten heb je ook je zeer ervaren docenten hard nodig: geef er aandacht aan, zorg ervoor dat ze gezien blijven! Op onze lerarenopleiding hebben we een speciaal programma voor zestigplussers. We gaan samen na waarin ze vooral goed zijn als docent en hoe ze bijvoorbeeld jongere docenten kunnen helpen." Fenna Wolthuis merkt de voordelen van de begeleiding door een ervaren coach: "Het is een stimulans. Juist als startend docent moet je nog erg veel leren en ontwikkelen. Dat ik op deze manier nog steeds persoonlijk feedback krijg op mijn lessen is fantastisch!"

PARTICIPATIE IN BSL-TRAJECTEN

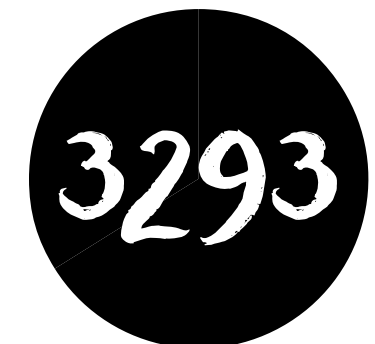
AANTAL VO SCHOLEN = 325

50% van alle VO-scholen participeert in BSL-trajecten

AANTAL STARTENDE DOCENTEN

DEELNAME AAN HET LANDELIJK ONDERZOEK STARTERS SINDS 2014:

COLOFON

*De Staat van de Universitaire Lerarenopleiding
2017 is een VSNU uitgave.*

Interviews

Brechje Hollaardt

Concept en vormgeving

Ratio Design

Fotografie

Jan van der Ploeg, Gijs van Ouwkerk,
Ed van Rijswijk, Dadi Chen, Roland van de Kamp
en André van Haasteren.

DE STAAT VAN DE UNIVERSITAIRE LERAREN- OPLEIDING 2017

www.vsnu.nl

SAMENWERKEN

9